

Ebû Süleyman Es-Sicistânî’de Mantık

Yrd. Doç. Dr. Sami ŞEKEROĞLU*

Özet

Ebu Süleyman es-Sicistânî mantık ekolünün önemli bir temsilcisidir. Farabi’nin diğer düşünceleri ile birlikte mantığa dair olan fikirlerinin İslam toplumunda yerleşmesini sağlamıştır. Bu makalede 10. Yüzyılın Bağdat’ında ortaya çıkan önemli felsefi problemlerden Arap nahvi ile mantık ilminin mukayesesi mevzuundaki tartışmalar Sicistânî’nin yorumları ile ele alınacaktır. Onun bu konuya yaklaşımı gramer ve mantığın birbirini tamamladığı ve böylece aklın ve dilin kemale ulaştığı yönündedir.

Anahtar Kelimeler: Ebu Süleyman es-Sicistânî, mantık, Bağdat.

Abstract

Abu Sulayman al-Sijistanî is one of the important representatives of Baghdad logic school. He has contributed to the establishment of Farabi’s thoughts on logic in Islamic society. In this article, disputes brought about the comparisons between logic and grammar in the 10th century Baghdad will be determined by the interpretations of Abu Sulayman. According to him, grammar and logic are complementary and thus, reason and language perfection point.

Key Words: Abu Sulayman al-Sijistanî, logic, Baghdad.

Giriş

Hicri dördüncü (m. 10.) asır İslam tarihinin ilmi ve fikri faaliyetler bakımından oldukça hareketli ve canlılık gösteren bir dönemdir. Bu asırda yaşayan Ebu Süleyman el-Mantikî es- Sicistânî (ö.391/1001)¹ ise, tercüme çalışmalarının büyük bir birikim oluşturduğu bu dönemin felsefi kaynaktan vasıtasız faydalanan bir düşünürü olarak bilinmektedir. Ebu Süleyman es-

* Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

¹ İlerleyen kısımlarda sadece Sicistânî” olarak anılacaktır.

Sicistânî Fârâbî ekolüne mensup bir filozoftur. Onuncu yüzyılda Bağdat'ta yaşayan düşünür sistem sahibi filozoflardan sayılmaz. Ancak din-felsefe münasebeti ve mantık ve diğer bazı konularda özgün fikirlere de sahiptir. O daha ziyade felsefe alanında kendinden önceki filozofların düşüncelerinin İslam toplumunda tartışılmasına ve zemin kazanmasına katkısı büyük düşünürlerden biri olmuştur.

Sicistânî, “*hikmet*’in Greklerin başlarına, Farisilerin dillerine ve Çinlilerin ellerine verildiği” anlayışına sahiptir.¹ Bu düşünceden hareketle o, Greklerin aklî mirasını insanlığın ortak malı olarak görmüş ve bu mirası özümseyip kendi kültür ve düşünce potasında eritip yoğurmanın önemi üzerinde hassasiyetle durmuştur. Bu hayat felsefesinden ötürü onun Bağdat'ta yaşadığı ev İslam’ın klasik çağında her ırk ve milletten insanın toplanıp geceler boyu süren fikrî ve felsefî tartışmalar yaptığı müstesna bir mekân olmuştur. Onun ilim halkasının çok sıcak ve samimi ortamının İslam dünyasının çeşitli yerlerinden, örneğin Endülüs’ten bile ilim adamlarının katılımlarını sağladığı bilinmektedir. Öğrencisi ve yakın dostu Tevhîdî’nin² yazdığı eserler dönemin fikri ve felsefî toplantılarının bir nevi canlı şahidi gibidir.³ Tevhîdî ve Sicistânî arasındaki ilişki Eflâtun ve Sokrat arasındaki ilişkiye benzetilir. Dolayısıyla Tevhîdî’nin naklettikleri büyük ölçüde hocası Sicistânî’nin görüşlerini yansıtmaktadır.⁴ Ayrıca günümüz İslam felsefesi araştırmacılarından Batılı bir felsefecinin yazdığı eserlerde söz konusu zaman diliminin İslam felsefesinin bir nevi ‘Rönesans’ı olarak nitelenmesi⁵ de Sicistânî ve etrafında oluşan fikir halkasının ilgili dönemdeki yerine işaret etmektedir.

¹ Ebu Hayyan et-Tevhîdî, *el-Mukabesât*, el-Matbaatü’r-Ruhaniyye, Mısır, 1929, s. 187

² İlerleyen kısımlarda sadece “Tevhîdî” olarak anılacaktır.

³ Tevhîdî Sicistânî’nin hem öğrencisi, hem arkadaşı, hem de daimi sekreteriydi. Onun felsefe meclisinde bulunmuş, sorular sormuş, tartışmaların özünü ve ruhunu kavramış ve onları edebiyatta önder kabul ettiği Câhız’ı (öl. 255/868) andırır bir biçimde ve dolayısıyla kendisini “ikinci câhız” olarak nitelettirecek şekilde parlak tasvirlerle dile getirmiştir. Makalemizin konusunu Tevhîdî oluşturmadığından onun hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hanifi Özcan, “Ebu Hayyan et-Tevhîdî Bir Ateist Midir?”, D.E.Ü. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 6, İzmir 1986 ; J.L.Kreamer, *Philosophy In The Renaissance of İslam Abu Sulayman al Sijistani and his Circle*, E.J. Brill, Leiden 1986 ; W.M.,Watt, *İslâmî Tetkikler*, çev.Süleyman Ateş, Ankara 1968.

⁴ Kaya, Mahmut, “Ebu Süleyman es-Sicistânî”, T.D.V. İslam Ansiklopedisi, XXXVII, 142.

⁵ J.L. Kreamer’in kaleme aldığı *Humanism In The Renaissance of Islam*, E.J.Brill, Leiden-New York-Köln 1992.ve J.L.Kreamer, *Philosophy In The Renaissance of İslam Abu Sulayman al Sijistani and his Circle*, E.J. Brill, Leiden 1986 adlı eserleri onuncu yüzyılın ilim ve fikir hayatını konu edinen eserlerin başında gelmektedir.

Sicistânî genel olarak felsefesinde Aristoteles ve Platon'dan etkilenmekle beraber Yeni-Platonculuğun onda hâkim bir unsur olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim o metafiziğinin kavramlarını (cevher ve a'raz; madde ve suret; hareket ve sükûn; zaman ve mekân v.s) ele aldığı yerlerde Aristo etkisini yansıtır. Ama her şeyin kaynağı olarak *Bir*' den söz ederken O'nun bütün varlıkların üzerinde olduğunu ve bu yönüyle Ona *mevcut* denilmesinin bile sakıncalı olacağını dile getirir. Ayrıca Tanrı'nın düşünce veya dil ile tespit edilmeye çalışılmasının O'nun hakikatini elden kaçırmayı doğuracağı gibi düşüncelerinde Yeni-Platonculuğun etkisi açıkça görülmektedir. Aynı etkiyi ruh-beden münasebetinde de görmekteyiz. Nitekim o bu konuda, beden ruh için bir hapisane olduğunu ifade eder. Ruhun faaliyetinin beden sınırlarını aştığını, tanrısal âlemden bu ölümlüler dünyasına akan sebep sonuç halkasını düşünmek suretiyle gerçek *Bir*'in temaşa edilebileceğini ve ancak bu yol ile ruhun sükûna kavuşacağını ve insanın *Küllî Ruh*'un bir parçası olduğunu savunurken açıkça Yeni-Platoncu felsefenin etkisi altında konuşmaktadır.¹ Genelde düşünceleri metafizik ve ahlak üzerine yoğunlaşan Sicistânî'nin 'el-Mantıkî' diye anılmasını haklı çıkaracak tarzda dil ve mantık çalışmaları yaptığı da bilinmektedir. Biz bu makalede onun bu yönü üzerinde durmaya çalışacağız.

Sicistânî'de Mantık

Tevhîdî hocası Sicistânî'nin Grek felsefe ve mantığına dair bilgisinin oldukça geniş olduğunu aktarmaktadır. Kendisine el-Mantıkî lakabı takılan Sicistânî'nin Aristo mantığı ile ilgili konular üzerine çok sayıda şerhler yazdığı söylenir². Bu eserlerden hiçbiri günümüze kadar ulaşmasa da, gerek talebesi Tevhîdî'nin hocasından naklettiği fikirler, gerekse Batı'da ve bizde son zamanlarda yapılan çalışmalar³ Fârâbî'nin mantığa dair yazdıklarının Sicistânî'nin felsefe topluluğunda yozlaştırıldığı iddiasının⁴ ihtiyatla karşılanması gerektiğini göstermektedir.

Dil ve mantık alanı ile ilgili tartışmalar, mantığın tamamen İslam dünyasına girmesi, yerleşmesi ve kök salmasıyla birlikte ve özellikle Bağdat Mantık Ekolü'nün güçlenip zirveye tırmanmasıyla gündeme gelmiştir. Bu dönem Matta b. Yunus'la başlayıp Fârâbî, Yahya b. Adî ve hicri dördüncü asrın ikinci yarısında Bağdat'taki en büyük felsefe ve mantık otoritesi olan Sicistânî ile sona ermektedir. Matta ile Sicistânî arasında geçen yaklaşık bir

¹ Sami Şekeroğlu, *Ebu Süleyman el-Mantıkî es-Sicistânî ve İslam Felsefesindeki Yeri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bil. Ens., İzmir 1997, s. 5.

² Ebu Hayyan et-Tevhîdî, *el-Mukâbesât*, s. 286.

³ Bkz. Giriş bölümündeki ilgili dipnot.

⁴ T.J. de Boer, *a.g.e.*, s. 149.

asırlık sürede Arap nahvi ile Yunan mantığı arasındaki ihtilafın uzmanlık ve dil kavgaları olmaktan çıkıp epistemolojik temelleri tahlil eden tartışmalara dönüşmesinde sözü edilen ekolün katkısının olduğunu söyleyebiliriz.¹

Mevcut delillerden hareketle Farabi'nin mantık üzerine yaptığı çalışmaların Sicistânî'nin halkasında önemsiz kelime oyunları ile yozlaştırıldığını söylemek mümkün görünmemektedir. Bilakis bazı İslâm felsefesi araştırmacıları, Farabi ve Matta b. Yunus (ö.870 / 940)'un ardından Sicistânî'nin evrensel bir muhakeme vasıtası olan Mantık ilminin farkına vardığını ve onu ustaca kullandığını ifade etmiştir. Filozofumuzun “*Kelâm fi'l-Mantık*” adlı eseri günümüze ulaşabilseydi bu yöndeki yanlış kanaatler zuhur etmeyebilirdi. Bununla beraber, az da olsa onun ‘mantıkçı’ olarak anılmasını haklı çıkaracak günümüze gelen yazıları da vardır.² Şimdi onun bu konuda mevcut olan görüşleri üzerinde durmaya çalışalım:

Aristo mantığının İslâm dünyasına intikali ile birlikte bu mantığa karşı eleştirilerin ortaya çıkmaya başladığını ve miladi onuncu yüzyılın başlarına gelindiğinde mantığın değerliliği veya değersizliği, mantığın gramerden üstün olup olmadığı tartışmaları yapılmıştır. Arap grameri ile Grek mantığı arasındaki farkların tartışıldığı bu tartışmaların en önemlilerinden biri Adud ed-Devle (öl.981)'nin sarayında vuku bulmuştur.

Hıristiyan mütercimlerden Ebu Bişr Matta ile büyük dil bilgini Ebu Said el-Sirâfî (ö.893 / 979) arasında Grek felsefe geleneğinden gelmiş olan ‘yeni ilm’in (yani, mantık ilminin) yararları üzerine m. 932 yılında vuku bulan tartışmanın³ yankısının Sicistânî'nin felsefe topluluğunda da

¹ Taş, İsmail, *Ebu Süleyman es-Sicistânî ve Felsefesi*, Kömen Yayınları, Konya, 2011. s. 76.

² Tevhîdî'nin *el-İmtâ ve'l Muâne* (2. Bsk., Beyrut 1953, s. 8) adlı eserin nâşiri Ahmet Emin'in Sicistânî'yi döneminin en büyük mantıkçısı olarak göstermesi onun bu yöndeki derinliğinin bir delili sayılabilir.

³ Oliver Leaman, *Ortaçağ İslam Felsefesine Giriş* (çev. Turan Koç), Rey Yayıncılık, Kayseri 1992, s. 12 ; krş. Tevhîdî, *el-İmtâ ve'l Muâne*, tahk. Ahmed Emin, el-Mektebetü'l Asriyye, Beyrut 1953, c. I, s. 109, 111, 114. Ayrıca bu konuda şüpheli görünen bir bilgiye de işaret edilmesi gerekmektedir. Mehmet Bayraktar, Büveyhi sultanı Adud ed-Devle'nin sarayında gramer ve mantık üzerine büyük bir tartışmanın vuku bulduğunu ve vezir İbn Sa'dan'ın bu toplantıda mantık ilminin üstünlüğünü savunan Sicistânî'ye karşı Tevhîdî'yi davet ettiğini yazmaktadır (Mehmet Bayraktar, *İslam Felsefesine Giriş*, T.D.V. Yayınları, Ankara 1997, s. 140). Hâlbuki Tevhîdî'nin söz konusu döneme ait olarak bahsettiği bu yönde tarihçe meşhur tek bir tartışma vardır. O da, dil bilgini Sirâfî ile Matta arasında cereyan eden tartışmadır. Dolayısıyla M. Bayraktar'ın sözünü ettiği gibi bir başka tartışmanın olduğu şüpheli olmakla birlikte her yerde hocası Sicistânî'nin fikirlerini savunan ve onu hayatı boyunca bir gölge gibi takip eden ve her dediğini kaydeden Tevhîdî ile hocası arasında böylesi bir tartışmanın gerçekleştiği şüphelidir. Böyle bir şey vuku bulmuş olsaydı şahit olduğu en küçük bir fikri dahi eserlerinde kaydettiğini gördüğümüz Tevhîdî elbette onu da yazardı. Bu yüzden

hissedildiğini söyleyebiliriz. Zira onun mantık ile alakalı düşüncelerinin çoğunluğunu mantık ile gramer arasında kurduğu bağlantılara dair fikirler oluşturmuştur. Burada öncelikle söz konusu karşılaşmanın meydana geldiği tarihe gelinceye kadar İslâm düşünce dünyasının bu konuda nasıl bir durumda olduğuna kısaca bakmakta yarar vardır.

Sirâfî ile Matta arasında cereyan eden ve genelde Kelam ile Felsefe'nin, özelde ise, Mantık ve Gramer'in yararları üzerine yapılan tartışma Grek felsefesi ile mantığının İslâm toplumunda hangi oranda benimsendiğini ve ona karşı beslenen duyguları ortaya koyma yönüyle açık bir örnek teşkil etmektedir.

Felsefenin insana ve âleme ilişkin sorduğu sorulara, sözgelimi, insanların dünyada nasıl bir hayat sürmeleri gerektiği, sonsuz mutluluğu yakalayabilmenin yollarının ne olduğu ve insanlar arasında adaletin nasıl sağlanacağı gibi meselelere İslâm'ın kendi asli kaynaklarından hareketle cevaplar verilmiştir. Diğer taraftan kudret, kader, Tanrı ve özgürlük gibi daha soyut meselelerin kavramsal çerçevesinin de kelam ilmi tarafından ele alındığını söylemek mümkündür. Bütün bunların yanında kadim dönem İslâm toplumunda eskiden tevarüs edilen iyi gelişmiş bir gramer ilmi de vardı. Felsefenin entelektüel alanda sahneye çıkışıyla birlikte bu geleneksel ilimlerin birçoğuna meydan okuduğunu ve o tür bilgi alanlarında uzman olan kimseleri zorladığını da görüyoruz. Sirafi ile Matta arasında vuku bulan tarihi tartışmanın geride bıraktığı derslerden birisinin de işte bu husus olduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu tartışma filozoflarla Müslüman entelektüel kesim arasında bir sınır ya da alan tayini için ortamı hazır hale getirerek etkisi on ikinci yüzyıla kadar süren kimi zaman şiddetlenen kimi zaman da yavaşlayan boyutlarda ama hep devam eden bir ilişkiyi doğurmuştur.¹

Mantık - Gramer İlişkisi

Yukarıda verdiğimiz bu kısa durum değerlendirmesinden sonra burada Sirafi ile Matta arasındaki tarihi müzakerenin taraflarının görüşlerine yer vermekten ziyade, böyle bir ortam içerisinde Sicistânî'nin düşüncesini belirlemeye çalışarak Sirafi'nin karşısında kendisi olsaydı ne tür cevaplar verebilirdi diye düşünüp tahminlerde bulunacağız.

Öncelikle Sicistânî'nin meseleye yaklaşımını şu şekilde ortaya koyduğunu görüyoruz: "...ben mantıktan bir 'söz aleti'ni anlıyorum ki; doğru veya yanlış olan sözlerin, iyi veya kötü olarak ortaya konan davranış

söz konusu bilgideki Sicistânî-Tevhîdî ikilisinin Sirâfî-Matta şeklinde değiştirilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

¹ Leaman, *Ortaçağ İslam Felsefesine Giriş*, s. 14.

çeşitlerinin ve akılda bi'l-kuvve var olan iyi ve kötü kavramlarının arasını onunla ayırt edebilirim.”¹

Tarihî tartışma içerisinde Sirâfî, her dilin tabii bir sistem olmaktan çok geleneksel bir sistem olduğunu, buna göre Grek mantığının ise ancak Yunancaya uygun düşeceğini belirtir.² Sicistânî ise bu noktada, grameri yani Arap gramerini, bir tek Arap milletine hasreder. Ona göre, “*mana lafızdan üstün olduğu gibi mantık da gramer`den derece bakımından önce gelir. Bununla beraber, mantığın rehberliğinde muhakeme ve ciddi lisan yeterliliğine de sahip olmak lazımdır.*”³ Bu görüşüyle Sicistânî, mana ile lafzın ve gramer ile mantığın bir uyum içerisinde olması gerektiğine de işaret etmektedir. Eğer sırf kelimelerin şekli ve kökleri ile ilgilenilirse o zaman lafzın manasından uzaklaşmak kaçınılmaz olacaktır. Yine ona göre, “*mana, aklın düşüncelere şekil vermesi, lafız ise mananın kalıba dökülmesidir. Şu halde, her kim manadan uzaklaşırsa akıldan da nasibi az olur. Akıldan nasibi az olanın ahmaklıktan kısmeti çok olur. Bu duruma maruz kalan birisinin bakışında ise bütün çirkin ve yanlış düşünceler gizlenir ve gerçeğin farkında olamaz.*”⁴

Sicistânî'nin bu görüşlerinde Aristo'nun etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Zira Aristo kavramlar arası münasebete dayanan mantığı lisanı göre ayarlamıştır. Ona göre, konuşma ile düşünme birbirine uygun hareket eder. Orada dil düşünmenin elbisesinden başka bir şey değildir. Çünkü düşünme, eşyanın zihindeki tesirleri neticesi doğan bir olay olduğundan ve konuşma da düşünceye uygun bulunduğundan dil düşüncenin bir vasıtası olmaktadır.⁵

Farabi mantığının da, düşüncenin tahlili ile birlikte mantığın gramerle olan ilişkisi üzerinde durduğunu görüyoruz. Bu noktada Sicistânî Farabi'den etkilenmiş gibidir. Nitekim Farabi'ye göre mantık, gramer ilmine benzer. Bu benzerlik gramerin lafızlara bağlantısı konusundadır. Gramerin dil ve lafızlarla ilişkisi, mantığın akıl ve ma'kûlatla ilişkisi gibidir. Gramer, dili ibarede düşmesi mümkün bütün hatalardan korur. Mantık ise, aklı mâ'kulât konusunda düşeceği hatalardan korur. Gramer dili, mantık aklı meydana getiriyor. Böylece, düşüncenin doğru ve sıhhatli olmasını sağlıyor.

¹ Tevhîdî, *el-Mukâbesât*, Beyrut 1983, s. 92 ; Farabi, *İlimlerin Sayımı* (çev. Ahmet Ateş), İstanbul 1986, s. 51.

² Leaman, *Ortaçağ İslam Felsefesine Giriş*, s. 12.

³ Tevhîdî, *el-İmtâ ve'l-Muânese*, II, 127.

⁴ Tevhîdî, *el-İmtâ ve'l-Muânese*, II, 128.

⁵ Süleyman Hayri Bolay, *Aristo Metafiziği ile Gazali Metafiziğinin Karşılaştırılması*, İstanbul 1980, s. 17.

Şu farkla ki gramer sadece bir dile has olduğu halde, mantık kuralları bütün dillerde ortaktır.¹

Sirafi ile Matta'nın gramer -mantık tartışmasında, Sirafi filozofların Yunancayı bile bilmediklerini ve eldeki metinlerin de üçüncü elden, yani Yunancadan İbraniceye oradan Süryaniceye ve ondan sonra Arapçaya geldiğini söyler. Matta ise, çevirilerin kalitesine güvendiğini söyleyerek cevap verir ve Yunancadan Arapçaya temel semantik değerler doğru dürüst aktarılacak olursa, dille ilgili her bir küçük ayrıntıyı vermenin pek önemli olmadığını ilave eder. Yani mantık ilmi bilindiği takdirde, doğru söz yanlışından ve doğru anlam da yanlış olanından ayırt edilebileceğinden tercüme etmenin, düşüncelerin mana ve hakikatlerini koruyabileceğine inanmaktadır. Ancak, Sirâfi belirli dillerin önemine o kadar inanmıştır ki, bu düşünceyi kabul etmek bile istemez ve tekrar türetildiği dil dışında herhangi bir şeye uygulandığında mantığın hiçbir yararı olmayacağı hususunda ısrar eder.²

Tartışmanın bu noktasında, yani tercümelere kaynaklanan sıkıntının varlığı konusunda öyle görünüyor ki, Sicistânî Matta'ya göre daha tutarlı düşünmekte ve fikirleri Sirâfi'yi bu hususta destekler görünmektedir. Yunancadan İbraniceye, oradan Süryaniceye, Süryaniceden Arapçaya yapılan çeviriler, kavramların ve aktarılan meselelerin kısmen de olsa zayıflatılması sonucunu doğurmuştur. Şayet Yunancadaki manalar, çarpıcı belagatleri, derin anlamları ve güzellikleri ile Arapların kalplerinde oluşabilseydi, o zaman hikmet, bize daha saf haliyle ulaşacak ve herhangi bir şüpheye yer kalmayacaktı. Yine kadim filozofların kendi dillerindeki maksat ve niyetlerini tam olarak anlayabilseydik, o zaman bu durum bizim için daha ikna edici ve sonuca daha kolay ulaştırıcı olacaktı.³

Bundan başka Sicistânî gramerin, genelde kelime gruplarını bir düzene koyup ve hâlihazırda geçerli olan kurallara öncülük ettiğini kabul eder. Mantık ise bilakis manaları bir düzene koyar ve gramerde olduğu gibi daha önceki insanların koymuş oldukları kurallara bağlı olmadan, doğruluğu onaylanmış kıstasları insanların istifadesine sunar.⁴ Başka bir deyişle, mantıksal deliller akıl kuvvetinden sağlanırken, gramer kuralları, Arapların bizzat kendilerinin kullana geldikleri usulden elde edilmiştir.

Yine gramerin kullandığı deliller yapay, mantıksal deliller rasyonel olmaktadır. Gramer mantığa sadece onu süslemek için girerken mantık ise

¹ Farabi, *İlimlerin Sayımı*, s. 59 ; krş. Naci Bolay, *Farabi ve İbn Sina'da Kavram Anlayışı*, İstanbul 1989, s. 19.

² Tevhîdî, *el-Mukâbesât*, s. 82.

³ Tevhîdî, *el-Mukâbesât*, s. 82.

⁴ Tevhîdî, *el-Mukâbesât*, s. 92.

gramere onu geçerli kılmak için girer. Gerçi gramer kurallarına uygun olmayan ifadelerle yapılan anlatım anlaşılabilir, ama eğer o ifadeler “düşünülebilir ” olmazlarsa asla anlayamayacaktır. İşte mantık kaideleri ifadelerimizi bu düşünülebilir çerçeve içine alacaktır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, mantık, akıl ile daha fazla ilişki içerisinde bulunurken, gramer daha ziyade lafızların doğasına bağlıdır. Yani, mantık aklın terazisi ile tartılırken gramer lafızların kendisiyle ölçülür. Bundan dolayı gramerde “şaz ve nadirat” söz konusu iken mantıkta bunların yeri yoktur.¹ Sicistânî her ne kadar mantık ilmine üstünlük verse de ideal olanın Arap grameri ile mantığın beraberce ele alınmaları gerektiğini kabul eder. Ancak o, bunun zorluğunun da farkındadır. Nitekim başka bir yerde öğrencisi Tevhîdî, hocasının şu ifadelerine yer verir: “Eğer mükemmellik güç yetirilemeyen bir şey olmasaydı o zaman mantıkçı ve gramercinin aynı zamanda hem mantıkçı ve hem de gramerci olması gerekecekti. Hele hele gramer de mantık ilminin kendisiyle tercüme edildiği Arap grameri olursa bunun zorluğu daha iyi anlaşılacaktır. Ne yazık ki, bu kaçınılmaz durumlardan ötürü tercümelerde istenmeyen şeyler olabilir ve olmaktadır.”² Bu yaklaşımı ile Sicistânî daha anlaşılır ve mâ’kul bir noktaya gelmektedir.

Sonuç

Netice itibariyle, Sicistânî açısından bakıldığında, Sirafi’nin mantık bilimine itiraz etmesinde bir haksızlık vardır. O da, felsefe ile uğraşanların nazarında Yunan’ın fikri birikiminin ve Yunan toplumlarının İslâm toplumunda yüce bir mevkiye oldukları ya da böylesi bir konuma çıkarıldığı itirazıdır. Grek felsefesinin İslâmî entelektüel hayata girmesine karşı itirazlar yöneltmek başkadır, onlarda bulunmayan bir amaç isnadı ile kınamak ise başka bir şeydir. Sicistânî buna karşı savunma yapmak ve bir felsefeci olarak fikrini belirtmek isterken hiçbir milletin kendi başarılarının bütünlüğü içinde öteki milletlerden üstün olmadığını belirtir. Ayrıca onun yaklaşımıyla her bir milletin tarihsel süreçte yüklendiği farklı görevleri ve kazandığı farklı başarıları vardır. Sicistânî, hocası Farabi’nin izinde felsefenin önce Grek dilinde sonra Süryani lisanında daha sonra da Arapçada açıklığa kavuştuğu fikrine olup hikmet’in Greklerin başlarına, Arapların diline, Fârisîlerin kalplerine ve Çinlilerin ellerine indiğini düşünmektedir. Ayrıca Sicistânî açısından Arab’ın nahvi fitrat, Yunan’ın nahvi ise akıldır. Onun tarafından Yunan akli ile Arap fitratının birleştirilmesi ulaşılması gereken bir kemal noktasını idealize etmektedir. Ona göre, akıl/anlam Yunan’da, Yunan’daki bu anlamı layıkıyla

¹ Tevhîdî, *el-Mukâbesât*, s. 93.

² Tevhîdî, *el-Mukâbesât*, s. 96.

resmedecek yeterlilikte olan lafızlar da Arap dilinde mevcuttur. Dolayısıyla akli kullanma ve anlamlandırmanın Yunan ile dile getirme ve ifade etmenin de Arap ile kemale erdiğini söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Bolay, M. Naci, *Farabi ve İbn Sina'da Kavram Anlayışı*, M.E.B. Yay., İstanbul 1989.
- Bolay, Süleyman Hayri, *Aristo Metafiziği ile Gazali Metafiziğinin Karşılaştırılması*, Kalem Yay., İstanbul 1989.
- De Boer, T.J., *İslam'da Felsefe Tarihi*, çev. Yaşar Kutluay, Anka Yay., İstanbul 2009.
- Kaya, Mahmut, “*Sicistânî*”, T.D.V. İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2013.
- Küyel, Mübahat Türker, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/34/967/11909.pdf>.
- Leaman, Oliver, *Ortaçağ İslam Felsefesine Giriş*, çev. Turan Koç, Rey Yay., Kayseri 1992.
- Şekeroğlu, Sami, *Ebu Süleyman es-Sicistânî ve İslam Felsefesindeki Yeri*, D.E.Ü. Sos.Bil.Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1997.
- Taş, İsmail, *Ebu Süleyman es-Sicistânî ve Felsefesi*, Kömen Yay., Konya, 2011.
- Tevhîdî, Ebu Hayyan, *el-İmtâ ve'l-Muânese*, el-Mektebetü'l Asriyye, Beyrut 1953.
- , *el-Mukâbesât*, el-Matbaatu'r-Ruhaniyye, Mısır 1929.